

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra filosofie a společenských věd

**Vývoj pohřebních rituálů na našem území od raného
středověku do současnosti**

(bakalářská práce)

Jméno autora:	Jana Mazaná
Studijní program:	Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Dějepis se zaměřením na vzdělávání Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce:	Martin Paleček Ph.D.

Hradec Králové, 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením Martina Palečka Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 5. 2016

.....

Anotace

MAZANÁ, Jana. *Vývoj pohřebních rituálů na našem území od raného středověku po současnost*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 33 s. Bakalářská práce

Bakalářská práce se zabývá vývojem pohřebních rituálů na středoevropském území. Tento vývoj je pomalý, ale v delším časovém kontextu dobře postižitelný. Práce popisuje rituály, které jsou spojeny s křesťanstvím. To se právě ujalo ve Střední Evropě v raném středověku. Práce se dotýká různých historických období a snaží se porovnat tehdejší názory lidí na smrt s těmi současnými. Pohřební rituály jsou ukazatelem mentality lidí v dané době. Následně se práce věnuje problematice současného umírání a nastiňuje otázku eutanázie.

Klíčová slova: smrt, pohřební rituály, vývoj, strach, křesťanství, pohřeb, historie, společnost, eschatologie

Abstract

MAZANÁ, Jana. *Progress posthumous rituals in our country since the early Middle Ages to the present day*. Hradec Kralove Faculty of Education, University of Hradec Kralove, 2016. 33 p. Bachelor thesis

The bachelor thesis deals with progression of funeral rituals in the Central European. This development is slow, but in a longer term context punishable well. The thesis describes the rituals that are associated with Christianity. It just took charge of Central Europe in the early Middle Ages. Thesis deals with different historical periods and then try to compare what people think about death with those of today. Funeral rites are an indicator of the mentality of people at any given time. Subsequently, the work deals with contemporary issues of dying and outlines the issue of euthanasia.

Key words: death, burial rituals, evolution, fear, Christianity, funeral, history, society, eschatology

Poděkování

Mé poděkování patří Martinu Palečkovi Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce a za pozitivní přístup.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Smrt v raném středověku.....	3
3. Počátky křesťanství u nás	4
4. Smrt ve vrcholném středověku jako součást každodennosti	6
5. Středověký očistec	8
6. Středověké a barokní tance smrti.....	9
7. Novověká naučení o smrti – dobře umřít = dobře žít	12
8. Barokní pohřeb jako úchvatné divadlo.....	14
8.1 Barokní očistec	15
8.2 Průvod	16
9. 19. století – sekularizace smrti.....	17
9.1 Demografická revoluce	18
9.2 Nové náboženství.....	19
10. Současná nemocniční smrt	20
10.1 Tabuizované téma	21
10.2 Odsun do nemocnice	23
11. Eutanazie	26
12. Závěr.....	29
13. Seznam literatury	32
Přílohy:	34

1. ÚVOD

„Člověk jsem, protože se smrti bojím“

Seneca

Není na světě moc věcí, kterými si člověk může být jistý, ale smrtí ano. Smrt je základní pojídlo každé lidské společnosti. Každé společenství se ale liší v rituálech, kterými uctívají své umírající a mrtvé. Tyto rituály jsou ukazatelem stavu dané společnosti. Prostřednictvím nich můžeme dané společenství a kulturu studovat a sledovat. Prozradí nám, v co lidé věřili nebo čeho se báli, jelikož tyto aspekty života zahrnovali do tzv. „posledních věcí“ člověka.

Tato práce se bude zabývat pohřebními rituály lidí na území střední Evropy, konkrétně pak na českém území v průběhu několika staletí. Přesněji od raného středověku, kdy se zde usadilo křesťanství, až po současná témata a spory jakou jsou například eutanazie, která souvisí se snahou dnešního lidstva uměle prodlužovat život, co nejdéle to jde. Sledováním vývoje pohřebních rituálů české společnosti by měla práce odtažnit, jak jsme se dostali do současného stavu a snad i poodhalit možný budoucí vývoj. Práce se zabývá tak dlouhým časovým rozhraním, jelikož změny, které se dějí ve společnosti, jsou velmi nevýrazné v krátkém časovém úseku a teprve v delším rozmezí nabírají viditelné a měřitelné odlišnosti svůj smysl. V historické části se práce zabývá pouze katolickými tradicemi. Ostatní segmenty křesťanské víry jsou prozatím ponechány pro další možné zpracování

Práce bude nejvíce čerpat z dvou dílů Dějin smrti od francouzského autora Philippa Ariese, který je zatím nepřekonaným autorem v oblasti historie a vývoje pohřebních rituálů a názorů lidí na smrt. Z českých autorů, kteří jsou pro práci stěžejní, jelikož zahraniční autoři se o české prostředí nezajímají, se bude práce opírat hlavně o publikace Pavla Krále. Ten se dlouhou dobu zabývá testamenty české šlechty. Další zdroje jsou konkrétní články nebo části publikací českých i zahraničních autorů. Co se týče doby současné, v českém prostředí je nedocenitelná práce Olgy Nešporové, která se zabývá otázkami postoje ke smrti, umírání, pohřebních obřadů a také mezigenerační solidarity. V České republice také provedla řadu výzkumů.

Cílem práce tedy bude podat ucelený syntetizující pohled na vývoj lidského chápání smrti v horizontu tisíce let. Zjistit kdy a za jakých okolností byly změny nejprudší a z jakého důvodu se to stalo. Dále také postihnou současný stav věcí v České republice.

2. SMRT V RANÉM STŘEDOVĚKU

Středověk je na našem území nepochybně spjat s křesťanstvím. Křesťanství ale vzniklo na Dálném východě a postupně se začalo usazovat na území Římské říše. Tehdejší následovníci učení Ježíše Krista byli v římském světě pronásledováni za svou víru, museli se skrývat a pro svou víru byli ochotni zemřít, což se také často dělo. Křesťanství vzniklo v protikladu k tehdejšímu mnohobožskému vyznání Římanů a Řeků. Po třistaletém útlaku a pronásledování byla křesťanství udělena milost a mohlo být veřejně vyznáváno. Císař Konstantin pochopil, že křesťanství bude užitečnější jako povolené náboženství, jelikož počet následovníků tohoto učení rostl. A za nemnoho let poté bylo dokonce uzákoněno jako jediná povolená víra v celé Římské říši.

Největší změnou, která se udála po pokřesťanstění Evropy, byl přechod od zpopelňování k pohřbu do země. Tímto se odlišovali „pohané“ od křesťanů. Křesťané tento způsob pohřbu zavrhovali, jelikož zpopelněné tělo již nemůže být vzkříšeno. (OHLER, 2001, str. 16) A vzkříšení je ta nejsilnější idea středověkého křesťanství. Pokud nemáte tělo, nemůžete být vzkříšeni a nemůžete žít s Kristem ve věčném království.

O vzkříšení říká bible toto: *„Nechceme, bratři, abyste setrvali v nevědomosti o zemřelých; nesmíte se rmoutit jako ti druzí, kteří nemají naději. Věříme-li, že Ježíš zemřel a že vstal z mrtvých, právě tak ty, kteří zesnuli v Ježíši, odvede Bůh s sebou spolu s ním. Máme vám totiž říci o Slovu Páně toto: my živí, kteří tu ještě budeme při příchodu Páně, nepředstihneme zesnulé. Neboť na znamení, jež dá archandělův hlas a Boží polnice, sestoupí z nebe sám Pán a zemřelí, kteří jsou v Kristu, povstanou nejdřív; potom my živí, kteří tu ještě budeme, budeme spolu s nimi uchvázeni na oblaka, abychom se v povětří setkali s Pánem. Tak budeme s Pánem vždy. Pomyšlením na to se tedy navzájem těšte.“* (1. Soluňanům 4, 13-18)

Původ smrti odkazovali křesťané, stejně jako Židé, k prvním lidem, Evě a Adamovi, kteří spáchali hřích a tím ztratili svou nesmrtelnost. Od judaismu se ale odlišuje jednou hlavní věcí, u křesťanů totiž přichází Ježíš a nad smrtí vítězí. (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 63) Tím dává lidem naději na věčný život po jeho boku. *„Kristus svou smrtí zvítězil nad smrtí, která tím nabývá zcela jiného smyslu pro nové lidstvo, které umírá s Kristem, aby s ním žilo na věky.“* (LÉON-DUFOUR, 2003, str. 455)

3. POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ U NÁS

Křesťanství se v raném středověku v Čechách uchycovalo jen pozvolna. Obecně tu bylo spíše tzv. dvojvěří, to znamená, že po velmi dlouhou dobu zde vedle sebe existovala stará pohanská náboženství a křesťanství. Christianizace probíhala dlouhodobě a až ve 13. století můžeme počítat s plným pokřesťanstvím obyvatelstva. (SOMMER, 2001, str. 14) Pohané neakceptovali hlavní křesťanské zákony, jako byla monogamie, držení nedělního svátku, nepohřbívání mrtvých v lese nebo právo azylu v kostele. (SOMMER, 2001, str. 16) Pohané se velice obávali, že pokud budou misionáři pokračovat ve své činnosti, rozzlobí se jejich bohové a potrestají je neúrodou nebo úhynem dobytka. Proto docházelo k náboženským kompromisům, kdy byly do křesťanských kostelů umísťovány i pohanské oltáře. To aby byl uspokojen nový bůh a nebyli rozezleni bohové staří. (SOMMER, 2001, str. 21)

Tato tvrzení ale neuznává Zdeněk Smetánka, podle kterého tu vedle sebe neexistovaly dvě víceméně rovnocenné víry – pohanská a křesťanská, spíše přežívaly předkřesťanské myšlenky, nikoli předkřesťanské náboženství jako instituce. (SMETÁNKA, 1992, str. 180) Smetánka označuje místní Slované spíše jako nedokonalé křesťany než pohany. Vychází totiž z Kosmova díla, v němž je Kosma označuje za „polopohany“. (SMETÁNKA, 1992, str. 183) O postupu christianizace říká Smetánka toto: „Čím společensky výše, tím rychleji; čím dále od Prahy, tím pomaleji – a naopak.“ (SMETÁNKA, 1992, str. 181) S ukončením christianizace podle Sommera Smetánka také nesouhlasí a její ukončení klade již do konce 11. století.

A tak zatímco v zcela křesťanských státech vznikaly rozsáhlé křesťanské eposy, které slouží jako pramen francouzským či anglickým historikům, v Čechách se sváděly dlouhé misijní bitvy. Ale i přestože zde nemáme takhle rané prameny, můžeme snad některé rituály implementovat i na naše území.

Typickým znakem pohřebních rituálů této doby byl nahlas projevovaný smutek. Někdy až přespríliš teatrální, ale hlavně neskrývaný jak u žen, tak i u mužů. Vítané či dokonce povinné bylo naříkání, pláč, bédování, lomení rukama. Tradičně se také

objednávaly plačky. (Ohler, 2001, stránky 150-151) Byly to profesionální placené ženy, které u lože mrtvého plakaly, naříkaly a modlily se. Veřejného projevu smutku se účastnili i muži. Nechávali si například narůst dlouhé vlasy a vousy a samozřejmě také plakali. (Ohler, 2001, str. 150)

Nejdůležitější roli při umírání začalo hrát lůžko, potažmo i celá ložnice umírajícího. Zde se odehrávalo drama o jeho duši. Umírající byl vždy položen na lůžko, náhlá smrt budila veliký strach a i v případě nějakého těžkého zranění bylo dost času, aby umírající na lůžku svedl poslední souboj o svou duši. Začal tak zápas mezi dobrem a zlem. Na jedné straně byl u hlavy lože nebeský zástup, na straně druhé ďábel. (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, stránky 140-141) Nejdůležitějším okamžikem se tedy stala hodina poslední, ta byla brána jako konečná zkouška, kterou musí umírající podstoupit. Tento názor je tedy antagonický k představě novověké, kde se o posmrtném životě člověka rozhoduje v průběhu celého jeho bytí.

V raně křesťanských pohřebních rituálech najdeme ještě jeden důležitý znak, který se ale velmi brzy změnil. Mrtví byli vystavováni a nebyli zahaleni v rubáši, ani nebyli uzavřeni v rakvi. Naopak byli ukázáni všem přichozím a ti se s nimi loučili svými dotyky a polibky. „*Až do definitivního uzavření sarkofágu měl nebožtík odkrytou tvář i tělo a na nosítkách na sarkofágu ležel stejně jako na smrtelném loži.*“ (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 211) Avšak od začátku 13. století začali lidé vnímat pohled na zemřelého jako něco odpuzivého a nesnesitelného, proto nebožtíka co nejdříve po smrti zašili od hlavy až k patě do rubáše, popřípadě ho ještě zavřeli do rakve. (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 212) Tento odpor k pohledu na mrtvého se vystupňoval až do té míry, že se začala přikrývat i sama rakev. K tomu sloužila ozdobná látka, z ní se postupem času vyvinul katafalk. (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 215) ¹

¹ Slovo katafalk pochází z italského slova *catafalco*, *catar*, dívati se a *palco*, lešení. Ottův slovník naučný popisuje katafalk jako: „*smuteční lešení při zádušních službách božích.*“ (Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie vědomostí - 14. svazek, 1899, str. 50)

4. SMRT VE VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU JAKO SOUČÁST KAŽDODENNOSTI

Pro středověkého člověka byla smrt součástí běžného dne. Setkával se s ní při cestě do kostela, kdy se šlo přes hřbitov s kostnicí, viděl ukřižovaného Krista na rozcestích, a hlavně myslel na své zesnulé při mších. Některé mše mohly být totiž dokonce obětovány za konkrétní zemřelé. (OHLER, 2001, str. 33) Tento zvyk je uchováván dodnes, alespoň tedy u katolíků. Pohledu na mrtvé nebo umírající nebyly ušetřeny ani děti, bylo zcela žádoucí, aby i děti byly přítomny umírání svého příbuzného. Vštěpovaly si tak postupně, co se sluší při takových chvílích. Rodiče je také brávali na veřejné popravy kacířů a zločinců. Do jisté míry to také souvisí s tím, že dítě ve středověku je vnímáno úplně jinak. Je to spíše jen malý dospělý. (Le GOFF, Kultura středověké Evropy, 1991, str. 277) Lidé se tak postupně stali otrými a netečnými, nemuseli si brát každou smrt k srdci a nebyli tak odváděni od své každodenní práce. (OHLER, 2001, str. 34) Zde vidíme téměř propastný rozdíl mezi dnešním světem a světem středověkého člověka. V současnosti se snažíme své děti spíše uchránit pohledu na smrt. Nejenže je nebereme do nemocnic k umírajícím, ale neukazujeme jim smrt dokonce ani v televizi ze strachu, aby je ten pohled nerozrušil.

Když tedy měla nadejít ta chvíle, kdy má nemocný zemřít, shromáždila se okolo něj celá rodina. Jak mohl ale nemocný vědět, že nastává chvíle jeho smrti? Podle Ariése bylo toto tušení smrti ve středověku přirozené. Až romantismus z nich udělal něco zázračného a magického. (ARIÉS, 2000, stránky 19-20) Podle Navrátilové za to může prastará vrstva lidského vědomí, která je schopná předem vycítit zánik, jelikož je spjatá s přírodou. (NAVRÁTILOVÁ, 2004, str. 181). Dle mého názoru souvisela tato schopnost s tím, že lidé více rozuměli vlastnímu tělu i tělu ostatních. Dokázali si již všimnout jednotlivých změn. Pokud jim bylo špatně, nemohli si vzít nějaký lék a dělat, že se nic neděje. Navíc tyto různé změny na těle šlo hůře zakrývat. Nicméně pověřiví lidé viděli znamení smrti ve všem kolem sebe. Smrt mohla totiž přinášet zvířata i rostliny. Toto ohlášení smrti je známé z pramenů již od raného středověku, ale pravděpodobně pochází z dob ještě vzdálenějších. Smrt, jež je předem ohlášená, je považována za správnou. Naopak náhlou smrt považovali lidé za hanebnou a potupnou. (ARIÉS, 2000, str. 23) Toto přesvědčení panovalo velmi dlouho až do konce 19. století. (ARIÉS, 2000, str. 32)

K loži umírajícího byli dále přizváni i ti, které měl umírající rád. Podle mnohých svědectví mohl umírající čekat, až se shromáždí všichni pro něj důležití a potom teprve mohl v klidu zemřít. (OHLER, 2001, str. 64) Umírající se s přítomnými rozloučil objetím, polibkem a pohnutými slovy. Tyto skutky však mohly být velice nebezpečné. Umírající totiž mohl nakazit přítomné svou nemocí a ti mohli zakrátko také zemřít. Pokud byl umírající stísněný a vydešený blízcí se smrtí, mohla mu jistou úlevu přinést společně pronášená modlitba. (OHLER, 2001, stránky 64-66)

Hlavní povinností každého křesťana a podstata vztahu živých vůči mrtvým byly přímluvy za zemřelé. Církev toto pravidlo ustanovila mezi 4. a 5. stoletím a vycházela z Augustinova pojednání „O péči, již jsme zemřelým povinováni“, které sepsal v letech 421-422. (Le GOFF & SCHMITT, 2014, str. 678) Přímluvné mše se začínaly sloužit, jakmile nemocný upadl do agonie nebo těsně po jeho smrti. Počet mší určil umírající ve své závěti a vykonavatelé závěti je byli povinni nechat sloužit. (ARIÉS, 2000, stránky 216-218)

Po smrti nemocného měla rodina další povinnosti. Jakmile umírající vydechne naposledy, někdo musí okamžitě otevřít okno, aby mohla duše zemřelého odejít do nebe. Pokud se to neudělá, bude duše zemřelého bloudit a strašit spící hrozivými sny. Dokonce nebude prý mít zemřelý klid a jeho oči nepůjdou zatlačit. (DOMORÁZEK, 1895, str. 242) Mrtvému dále zatlačili oči a zavřeli ústa. Oči zatlačil vždy nejstarší z rodiny, nesměl se při tom ale do očí nebožtíka podívat, protože by do roka zemřel. (DOMORÁZEK, 1895, str. 242) Ženy potom následně mrtvého omyly. Toto omytí mělo symbolizovat „koupel znovuzrození“, aby byl mrtvý kultovně čistý. Když byl mrtvý omyt, oblékli ho, učesali, okolo zapálili svíce a tiše se modlili. Všichni přítomní se s ním mohli rozloučit. (OHLER, 2001, stránky 95-96) Mrtvý byl též okuřován kadidlem, zejména z důvodu přehlušení zápachu rozkládajícího se těla. Přes noc u mrtvého zůstávali pozůstalí, modlili se a zpívali žalmy. Měli tak chránit nebožtíkův klid, aby ho nikdo nerušil. Ráno byl mrtvý odnesen na ramenou do kostela, příbuzní ho položili na máry do středu kostela a obklopili ho svícemi. Mrtvý zde zůstal maximálně tři dny. Pohřeb se dále konal po mši svaté a na hřbitově se ještě přečetla poslední vůle nebožtíka. Ihned po pohřbu se rodina sešla u společné smuteční hostiny, při níž byla ustanovena nová hlava rodiny, většinou nejstarší

syn. Místo nebožtíka mohlo být necháno neobsazené a vzpomínalo se na něj. (OHLER, 2001, stránky 97-108)

Můžeme vidět, že některé zvyky, jako například smuteční hostina přetrvali dodnes. Tehdy se lidé chtěli ujistit o stále přetrvávající pospolitosti celé rodiny, že i když ji jeden člen opustil, společenství bylo nadále kompaktní. Dále se zde přerozdělily společenské role ve společenství. Z manželky je vdova, z nejstaršího syna je nová hlava rodiny. V dnešní době je pohřeb a smuteční hostina spíše jednou z mála událostí, na které se sejde většina rodiny. I příbuzní, kteří žijí ve velké vzdálenosti a dlouho nebyli s nebožtíkem v kontaktu, přijedou na něj zavzpomínat.

5. STŘEDOVĚKÝ OČISTEC

„I budu zpívat chválu druhé říše, kde lidský duch své poskvrnění smyje a nebes hodným stane se tak spíše.“ (ALIGHIERI, 1989, str. 183) Těmito slovy uvádí Dante ve své Božské komedii očistec. V této knize Dante popisuje dopodrobna svou cestu skrz peklo, očistec a nebe. Je to nedocenitelná studnice tehdejšího myšlení lidí. Existence očistce ale není spjata s křesťanstvím od jeho počátku. Začal se ustavovat až ve vrcholném středověku a přelomové pro něj bylo období mezi lety 1150 až 1250, kdy se natrvalo usídlil v myslech lidí. (LE GOFF, 2003, str. 17) Podle Le Goffa souvisí tento pozdější vývoj myšlenky očistce s vývojem mentality lidí. Celé lidstvo si sice s sebou nese vinu prvotního hříchu, ale začíná se projevovat i osobní odpovědnost za hříchy spáchané na tomto světě, podle nichž je bude Bůh dále soudit. (LE GOFF, 2003, str. 17)

Očistec byl tedy ustaven jako místo nápravy lehčích hříchů každodenního života. Tyto hříchy se nacházely někde mezi naprostou čistotou světců a nenapravitelnými hříchy zločinců. Bůh tedy nabízel lidem možnost splatit své hříchy pomocí časově určeného trestu. (OHLER, Umírání a smrt ve středověku, 2001, str. 201) Tyto tresty se podobaly útrapám, které zažívaly duše v pekle. Všeobecně lze říci, že u všech trestů se vyskytoval oheň. Oheň se do očistce nedostal pouhou náhodou jako věc působící bolest, ale záměr byl o mnoho hlubší. Oheň byl totiž odedávna považován za očišťující a oživující,

omlazuje a člověk se prostřednictvím něj stává nesmrtelným. (LE GOFF, 2003, stránky 19-20) Duše tedy musí projít skrz tento očistný oheň, aby se mohly stát nesmrtelnými. Oheň se na jejich pouti vyskytuje v mnoha formách, jsou to například ohnivé jámy, ohnivé řeky, jezera plná ohně, dokonce ohnivá moře. (LE GOFF, 2003, str. 19)

Právě v této době si výsostnou pozici získaly modlitby, mše a přímlovky živých za mrtvé. Údajně totiž mohly tyto praktiky zkrátit duši pobyt v očistci a tím i zmírnit její muka. Možností zasáhnout nějakým způsobem do chodu smrti a posmrtného života získali i obyčejní lidé velkou moc. „*Však chceš mi veselí zas vrátit, ano? Nuž zjev mě Konstancii, dobré paní, jak viděls mě a co nám zakázáno. Je nám tu dobré tamtěch přimlouvání.*“ (ALIGHIERI, 1989)

Došlo také k posílení vztahů v komunitách. Společně s těmito změnami ale došlo i k faktickému zvětšení moci církve. (LE GOFF, 2003) Z tohoto nového systému se totiž časem vytvoří nový zisk katolických kněží – odpustky.

Existencí očistce a potažmo prodáváním odpustků se ale dostala katolická církev do velkých problémů. V době reformace, kdy se začaly od oficiální katolické církve odštěpovat různé reformní a protestantské frakce, byla existence očistce a s ním spojené odpustky jedním z hlavních bodů sváru. Reformisté měli s očistcem totiž zásadní problém, v Písmu o něm totiž nebyla ani zmínka. Navíc fakt, podle něhož si kněží nechávají zaplatit někdy i horentní sumy za zkrácení pobytu duše v místě, které neexistuje, to už bylo příliš. To byl také jeden z důvodů rozluky s katolíky.

6. STŘEDOVĚKÉ A BAROKNÍ TANCE SMRTI

„*Tanec smrti je nekonečný kolový tanec řady střídavě mrtvých a živých tanečníků. Vedou jej mrtví a jen oni tančí.*“ (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 149) Tak definuje tanec smrti Philippe Ariés. Tyto tance jsou zobrazovány od středověku až po baroko a mají jediný účel. Připomenout smrtelníkům, že před smrtí jsou si všichni rovni. Účastníci jsou seřazeni podle hierarchie ve společnosti. (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 149)

Nikdo není ušetřen. Tanec začíná od papeže a císaře, pokračuje přes kardinály a šlechtice a končí obyčejným rolníkem. (HALL, 1991, str. 413) Jiným možným výjevem je smrt, jež v ruce třímá zbraň a značí tak triumf smrti. Když se ocitne v místnosti plné bohatých lidí, přistoupí k jednomu z nich zezadu, aby ho mohla zkosit. (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 151) Smrt se totiž nikdy nikoho na nic neptá a na nikom jí nezáleží. Přichází bez varování a jde si za svým vlastním cílem. (ARIÉS, Dějiny smrti I., 2000, str. 153)

„Zrod tanců smrti je v západní Evropě podmíněn vypuknutím morové epidemie v roce 1348.“ (CORVISIER, 2002, str. 15) Epidemie moru způsobují mezi lidmi všeobecnou nejistotu a vyvolávají davová šílenství a paniku. Mor si nevybírá a zemřít na něj může téměř kdokoli. Proto se mohla usadit myšlenka, že smrt si může vzít opravdu každého. (CORVISIER, 2002, str. 17)

Původní tance smrti byly literární povahy, přednášené na kázáních knězem. Pro lepší představivost byly vytvářeny archy s obrázky, které měli přítomní na mších k dispozici. Později byl podle této předlohy vyzdoben i interiér kostela. Obraz tak může spojit text kázání i s dalšími smysly. (CORVISIER, 2002, str. 31) Malířství tak začalo být přeplněné tématy konce života a různá vyobrazení tanců smrti se dají najít ve freskách různých budov, hřbitovů i na osobním majetku lidí. (CORVISIER, 2002, str. 33)

Tance smrti přetrvaly dlouhá staletí a jejich přetrvání je patrné i v romantismu. V dílech Karla Jaromíra Erbena nebo Karla Hynka Máchy najdeme romantickou zálibu ve zpodobnění tanců s mrtvými. V Máchově Máji tančí Vilém na kopci s mrtvými, kteří ho zvou k sobě a sdělují mu, že již brzy se k nim přidá.

Sbor duchů

*„V půlnoční ticho je dobách;
světýlka bloudí po hrobách,
a jejich modrá mrtvá zář
svítí v dnes pohřbeného tvář,
jenž na stráži – co druzí spí –
o vlastní křížek opřený
poslední z pohřbených zde dlí.
V zenitu stojí šedý mrak,*

*a na něm měsíc složený
v ztrhaný mrtvý strážce zrak
i v pootevřené huby
přeskřípené svítí zuby. “
Jeden hlas
„Ted’ pravý čas! – připravte stán –
neb zítra strašný lesů pán
mezi nás bude uveden. “
Sbor duchů (sundavaje lebku)
„Z mrtvého kraje vystup ven,
nabudiž život – přijmi hlas,
bud’ mezi námi – vítěj nám.
Dlouho jsi tady bydlil sám,
jiný tvé místo zajme zas. “ (MÁCHA, 2014, str. 27)*

V Erbenově Svatební košili se snaží dostat do márnice mrtvý milenec a pomáhá mu zástup dalších mrtvých, kteří na hřbitově mají rej.

*Hoj, jak se venku vzmáhá hluk,
hrobových oblud mocný pluk;
šumí a kolem klapají
a takto píseň skuhrají:*

*„Tělu do hrobu přísluší,
běda, kdos nedbal o duši!“ (ERBEN, 2011, str. 37)*

Jedním velice zajímavým fenoménem souvisejícím spíše s barokním mementem mori než přímo s tanci smrti, jsou osobní předměty s jistým upozorněním na nejistotu smrti. Jedním z těchto předmětů jsou skládaná obrázková psaní, která se dala koupit o poutích. (STEJSKALOVÁ, 2001, str. 147) „*Vtip těchto skládaček pak spočíval v tom, že zvědavý příjemce postupně svůj dopis rozevíral, prohlížel vyobrazení, četl verše a ty ho*

krok za krokem vedly až k úplnému rozložení listu s překvapující, zarážející a posléze poučující pointou.“ (STEJSKALOVÁ, 2001, str. 147) Tato mementa dokazují, jak přirozené bylo ještě pro lidi 19. století pomyšlení na smrt. Jen si představte, co by si pomyslel současný člověk, kdybyste mu takovýto dopis poslali například jako dárek. Minimálně by byl velice rozčarovaný, že máte zvláštní černý a morbidní smysl pro humor. (viz přílohy)

7. NOVOVĚKÁ NAUČENÍ O SMRTI – DOBŘE UMŘÍT = DOBŘE ŽÍT

Smrt neměla vždy stejnou důležitost – v dějinách se vyskytují období, kdy se zřetelně zvětšuje strach ze smrti. (KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, 2007). Mezi základní atributy smrti v 16. a 17. století patřila dichotomie jistoty a nejistoty. Každý člověk věděl, že je smrtelný. Právě v tom spočívala hrozivá jistota smrti pro všechny společenské vrstvy. Toto rovnostářství ve výtvarném umění znázorňovaly hlavně od pozdního středověku oblíbené tance smrti. (KRÁL, 2004, stránky 46-48).

Od poloviny 16. století se začaly vytvářet velmi důležité texty, které zachycují dobový diskurz o smrti. Těmito texty jsou tzv. naučení, jak by se člověk měl na smrt připravovat – tedy knihy o dobrém umírání (*ars bene moriendi*). (KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, 2007, stránky 7-8). Hlavním rozdílem mezi středověkými návody jak správně umřít a těmito z poloviny 16. století je, že ty středověké kladou rozhodující předpoklady dobré smrti až na samý konec lidského života. Oproti tomu nová naučení si kladou za cíl dojít k dobré smrti skrze dobrý život. (KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, 2007, str. 52).

Umění umřít tak postupně začíná nahrazovat umění žít. Za jeho největšího představitele je považován Erasmus Rotterdamský. (KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, 2007, str. 8). Ten se snaží

hlavně zmírnit strach ze smrti. Smrt vnímá spíše jako vysvobození od ubohého života plného útrap, nemocí, bídy a bolesti. (MIKULEC, 2013, stránky 216-217) K němu se připojují i další autoři především meditativní literatury. Upozorňují na pomíjivý život plný ničemností a lidského utrpení. Smrt by se měla vítat jako vysvobození. (MALÝ, 2009, str. 69) Dalším autorem, který se snaží potlačit lidský strach ze smrti je například Jan Beckovský. Ten ve svém díle vysvětluje, že lidská mysl se smrti nemusí obávat, jelikož je nesmrtelná a smrt je pro křesťana přechodem k životu věčnému, proto je spíše požehnáním než hrůzou. Druhým dechem ale dodává, že smrt je požehnáním pouze pro člověka žijícího bez hříchu. Pouze ten se pak nemusí obávat jejich dopadu. (MIKULEC, 2013, str. 214)

Umění zemřít tedy ustoupilo a nahradilo je umění žít. V ložnici umírajícího se už neodehrává nic důležitého. Vše je naopak rovnoměrně rozvrženo na dny vyměřené životu. (ARIÉS, Dějiny smrti II., 2000). „*Jeden z oblíbených příběhů vypráví o tom, jak smrt potkala ctnostného člověka, jenž se jí nelekl, poněvadž byl na ni dobře připraven již za života a každou chvíli ji očekával; když to smrt poznala, ihned od něho odstoupila a nechala jej naživu.*“ (MALÝ, 2009, str. 69) Nedalo se už pouze spoléhat na to, že vše bude zachráněno na poslední chvíli tím, když umírající dodrží církví předepsané obřady a rozvzpomene se na Boha na smrtelné posteli. (KRÁL, Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století, 2007, str. 9). V duchovních pojednáních z 16. až 17. století už tedy nešlo o to, nebo alespoň ne v první řadě, připravit umírající na smrt, ale o to naučit se o smrti přemýšlet živé. (ARIÉS, Dějiny smrti II., 2000, stránky 18-21). Nejlépe tento nový trend vystihují verše kalvinisty a autora jednoho z těchto naučení Philippa de Mornay: „*Bys v blaženosti umřel, žíti se musíš naučiti. Bys v blaženosti žil, smrti se musíš naučiti.*“ (ARIÉS, Dějiny smrti II., 2000, str. 16).

Zatímco v západní Evropě zaznamenaly tisky *Ars moriendi* v 16. století jistý ústup, v českých zemích se staly oblíbenými právě v průběhu druhé poloviny 16. a na počátku 17. století. (KRÁL, 2004, str. 66). V českém prostředí se v polovině 16. století objevili také autoři naučení o správném životě a byli velmi populární. Jedním z nich byl například evangelický duchovní ze Žlutic Mikuláš Krupěhorský. Jeho text vyšel pod jménem *Knížka o smrti*, v tomto díle líčí Krupěhorský smrt jako nevypočitatelnou. Člověk nemůže znát okamžik, kdy zemře, místo své smrti ani okolnosti, které ji budou doprovázet. Má být na skon tedy neustále připraven, protože umírá pouze jednou a nebude

mít možnost napravit zlou a bezbožnou smrt. (KRÁL, 2007, str. 12). „Čtenářům a posluchačům autoři zdůrazňovali, že je velmi nebezpečné zemřít na tomto světě, poněvadž na dobré či špatné smrti záleží jejich spása či ztracení, a proto je nezbytné činit důkladnou přípravu.“ (MALÝ, 2009, str. 77).

Uveďme teď alespoň několik příkladů toho, co by měl správný křesťan vykonat za svého života, aby se nemusel bát smrti, až jej navštíví. Člověk by se měl pravidelně zúčastňovat církevních shromáždění, navštěvovat nemocné a chudé, chodit na pohřby a tam se modlit za spásu nebožtíka. Za svého života by si měl vypořádat majetkové záležitosti, aby se na smrtelném loži oddal pouze duchovním myšlenkám. V neposlední řadě by si měl připravit svou „pohřební výbavu“ tj. věci, které budou zapotřebí při jeho pohřbu. (KRÁL, 2007, stránky 13-14) Samozřejmě by měl zpytovat své svědomí a činit následné pokání a to hlavně, když je zdravý, jelikož v nemoci se dostaví strach a člověk to nekoná z lásky k Bohu. (MALÝ, 2009, str. 79) Musím ještě připomenout, že tato naučení přetrvávala i v době baroka.

8. BAROKNÍ POHŘEB JAKO ÚCHVATNÉ DIVADLO

Barokní období se české kultury velmi dotklo a působilo zde velice intenzivně. Je to hlavně dáno vládou habsburských panovníků na českém trůně. Baroko se prosazovalo především v katolických zemích jako je Španělsko nebo Itálie a jelikož na českém trůně seděl katolický rod Habsburků, mohlo se baroko naplno projevit i zde. Baroko reprezentuje spoustu znaků, ale jedním z nich je také barokní polarita. Proti sobě stojí vždy dvě naprosto protichůdné věci. Dobro proti zlu, bohatství proti chudobě a samozřejmě život proti smrti. Tyto protiklady byly hojně užívány v kulturní tvorbě, která byla v tomto období dovedena k dokonalosti svou pompézností. Hlavní osobností barokní kultury ve smyslu mecenášství byl bezpochyby hrabě František Antonín Špork. Jeho hlavní sídlo v hospitalu Kuks, je barokní kulturou doslova prodchnut. Mohou za to i unikátní sochy neřestí a ctností od nejznámějšího barokního sochaře Matyáše Brauna. A v samotné osobě hraběte Šporka se odráží dobový duch baroka také. Sám měl na zřeteli

neustálou blízkost smrti a řídil se barokním heslem *memento mori*. Smrt si připomínal mimochodem i výhledem přímo na svou hrobku ze svého lůžka.

8.1 Barokní očištec

Jak už jsem v jedné z předchozích kapitol uvedla, je očištec poměrně novou záležitostí. Plně se rozvinul až ve 12. století. Jeho další vývoj ale dosáhl dokonalosti v období barokní zbožnosti. Jeho popis byl doveden až do těch nejděsuplnějších detailů a to za jedním jediným účelem. Vyděsit lidi a odvést je tak od nerozvážného páchání hříchů. Pokud si totiž obyčejný člověk představil, jaké utrpení ho čeká po smrti v očištec, kdyby například nešel na mši, zcela jistě od svého původního úmyslu upustil.

Poté co katolík zemřel, začal soud s jeho duší. Tento soud se týkal pouze této jedné duše a rozhodl o jejím dalším osudu. Byl to první soud, jelikož druhý soud přijde při skonání světa a budou se ho účastnit naopak všechny duše. (MALÝ, 2009, str. 109) Duše se tedy mohla odebrat na jedno ze tří míst, kde bude čekat na Poslední soud na konci věků. Buď do nebe, které je cílem každého křesťana a láká jako pozitivní motivace, do pekla, vyzařující naopak pouze negativní emoce a děs, a nebo jako poslední varianta se nabízí očištec. (MIKULEC, 2013, stránky 225-226) Očištec byl východiskem pro valnou většinu katolíků, jelikož většina lidí se nechovala ani jako svatý asketa, ale ani to nebyli nenapravitelní zločinci páchající smrtelné hříchy. Majoritní zastoupení měla tedy „šedá zóna“, lidé, kteří mají nějaké ty slabosti a jsou sváděni k drobným pokleskům a hříchům. Tito lidé jsou ale schopni činit pokání. Instituce očištee tak dává člověku určitou šanci na nebeský život. (MIKULEC, 2013, stránky 233-234)

Barokní umění se přímo vyžívalo v popisech všech různých trestů, které musela duše hříšníka podstoupit v očištec. Na prostý lid samozřejmě nejvíce působily obrazy ubohých těl trpících v ohni očištee. *„Neboť někteří pálili se ohněm, jiní škvařili se a smažili v kotlích, někteří drápání byli přeostrými pazoury tak tuze, že jeden oud od druhého se odtrhoval. Jiní se koupali v lázních z rozpuštěné smůly a síry, mědi, olova a zvonoviny udělaných, nesnesitelný a přeukrutný smrad z sebe vydávajících. Některé kousání byli od jakýchs velmi ukrutných a potvorných červů. Jiní jinými, ale všickni*

překrutnými způsoby trápení byli. Ti pak, kteříž na světě byli vrchními, dvojnásobné muky podstoupiti musili.“ (MANNI, 2002) Takto popisuje utrpení v očistci Giovanni Battista Manni ve své knize Věčný pekelný žalář, která vyšla roku 1679.

Takovýmito hrůznými představami držela katolická církev své věřící v šachu, jelikož pro prostého barokního člověka byl posmrtný život a místo, kde ho bude trávit, základním kamenem jeho víry i celého jeho života zde na zemi.

8.2 Průvod

Většina náboženských tradic prováděných v období baroka měla vždy několik různých vrstev. Za každým činem byl skrytý další význam, další symbol. A tak to bylo i s pohřbem zemřelého a pohřebním průvodem.

Hlavní rovinou barokního pohřbu je samozřejmě základní rovina, a to ta duchovní. Doprovodit zemřelého k místu odpočinku bylo základním skutkem křesťanského milosrdenství. Pro pozůstalé představoval pohřeb poslední rozloučení s členem rodiny a pro ostatní to bylo připomenutí pomíjivosti fyzického těla. (MIKULEC, 2013, stránky 254-257) Druhou a v baroku velice častou rovinou pohřbu byla vlastní prezentace rodiny nebo náboženských bratrstev. Tato nákladná prezentace rodiny nebo celého rodu se týkala zejména případu šlechticů či bohatých měšťanů. Samozřejmě každému šlechtici záleželo na tom, jak se prezentuje před ostatními, a proto se financemi rozhodně nešetřilo. Šlo přece o dobré jméno rodiny. (KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, 2004, str. 191) V případě chudých nebo obyčejných lidí využívali možnost sebezprezentace různá náboženská bratrstva. (MIKULEC, 2013, str. 256) Poslední rovinou barokního pohřbu je prezentace sociální pozice každého účastníka. V pohřebním průvodu tak můžeme vidět stratifikaci celé tehdejší společnosti. Každá sociální pozice zde má své zastoupení a předem určené místo. Podívejme se tedy blíže na rozvrstvení tehdejší společnosti.

„Osoby i předměty měly přesně definovanou funkci a v průvodu jim bylo určeno konkrétní místo, které odpovídalo jejich významu. Uspořádání průvodu bylo přísně

dodržováno a sami účastníci si své zařazení žárlivě střežili.“ (KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, 2004, str. 196) Čelo průvodu patřilo církevním představitelům, jako nejdůležitějším osobám, kteří ochraňují naše duše. V rámci této skupiny se zde nacházeli žáci místních škol, jelikož dětská modlitba příznivě ovlivňovala osud nebožtíkovy duše. Uprostřed průvodu na nejdůležitějším místě naznačujícím středobod světa, byly umístěny máry s mrtvým, nesené členy průvodu, nebo umístěné na vůz. Místo bezprostředně za rakví náleželo nejbližším členům rodiny s případnou novou hlavou rodu v čele. Ženské příslušnice rodu měly místo až na konci oficiálního průvodu. Všichni byli oblečeni do nejlepších oděvů a všude plály svíce a hrála hudba. (KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, 2004, stránky 190-205) Důležitou roli hrál i výběr trasy a její délka. Po okrajích trasy se shromažďovali lidé a dostávali od průvodu almužny.

I když takto nákladný pohřeb si mohli dovolit pouze zámožní měšťané nebo šlechtici, pohřeb obyčejných lidí se v mnohém nelišil. Rozdíl byl pouze v nákladnosti, ale idea zůstávala stejná a organizaci na sebe vzala náboženská bratrstva.

9. 19. STOLETÍ – SEKULARIZACE SMRTI

V průběhu 19. století se začala společnost do této chvíle tradiční velice rychle proměňovat na společnost moderní. Do této doby se změny projevovaly pouze v dlouhodobém měřítku, najednou se začaly dít tak rychle, že i v průběhu jedné generace mohly být patrné. V procesu modernizace začali někteří lidé opouštět své dosavadní domovy na vesnicích a šli podle nich za lepším životem do měst, kde se nabízela práce v rychle se množících továrnách. Tím, že se odstěhovali, narušili sociální síť venkova. Najednou byli vytrženi ze staletí fungující organizace vesnice a byli vrženi do města, kde byla naprostá anonymita a zažité rituály zde nemohly být praktikovány.

9.1 Demografická revoluce

19. století je dnes známo hlavně jako období technických revolucí. Spolu s těmito revolucemi ale kráčí ruku v ruce i jiná revoluce, která se současné společnosti dotýká stejně jako revoluce technického rázu. Je to revoluce demografická.

Podstatou této revoluce bylo, že se velice snížila mortalita, tedy počet úmrtí v poměru k počtu obyvatel, i natalita, tedy počet narozených v poměru k počtu obyvatel. (MAUR, 2001, str. 245) Úmrtnost se snížila díky postupnému slábnutí tzv. demografických krizí, jako jsou například epidemie moru nebo hladomoru. Dále se také velice zlepšila zásobovací situace a zlepšila se i technika konzervace potravin. Od začátku 19. století se u nás také začalo očkovat proti pravým neštovicím. (MAUR, 2001, str. 248) To všechno mělo za důsledek, že skladba obyvatelstva se začala postupně měnit. Snižoval se počet dětí a mladých a naopak se zvyšoval počet starých lidí, kteří už nemohli pracovat. (MAUR, 2001, str. 246)

Velice špatně na tom ale i nadále byla kojenecká úmrtnost, ani v průběhu 19. století se příliš neměnila. Průměrně umírala do jednoho roku života dítěte jedna pětina až jedna čtvrtina živě narozených dětí, ale ve velkých městech to byl až dvojnásobek. (MAUR, 2001, str. 250) Tehdejší lidé ale pohlíželi na dětskou úmrtnost zcela jinak než my dnes. V podstatě ji považovali za samozřejmou a byli s ní smířeni. Není výjimkou, že někteří lidé v dospělosti ani nevěděli, kolik měli celkem dětí nebo sourozenců. To se nám může zdát v dnešní době strašné, ale strach současných matek o jejich jediné dítě a jeho případná ztráta je také velice strašidelná. S větší bolestí byla přijímána smrt staršího dítěte, s nímž se totiž již počítalo do budoucnosti. (MAUR, 2001, str. 252)

V tomto období se objevila další změna, která se k naší současnosti váže možná mnohem více. Je to změna lidí v tom, komu důvěřovat. Mentalita lidí přestává být ovlivňována křesťanským fatalismem. (MAUR, 2001, str. 253) Víra v to, že všechno i smrt je projevem božího záměru se začíná vytrácet. Lidé postupně začínají věřit v pokrok vědy a to zejména pokrok lékařský. Tato víra je podložena úspěchy na poli lékařském, kdy se postupně doktorům podařilo vymýtit většinu epidemických nemocí, kterých se

vždy bál každý člověk. A možná zde můžeme najít začátek naší současné víry v neochvějnou pravdu lékařství.

9.2 Nové náboženství

Pokud se podíváme na přelom 19. a 20. století očima sociologů, určitě uvidíme dobu velkých změn. Tyto změny by se daly zahrnout do pojmu vytváření moderní společnosti. Znaků moderní společnosti je mnoho, ale jedním z nich je i částečná sekularizace. Dle mého názoru společnost nemůže dlouhodobě fungovat bez nějakého – jakéhokoliv náboženství. A tak se v důsledku éry osvícenství a díky viditelným úspěchům na poli lékařské vědy, začala vytvářet ve společnosti nová víra. Víra v rozum, vědu a lékařství.

Neskutečně rychlý rozvoj vědy udivoval neustále něčím novým. Lidé se začali domnívat, že věda je všemocná a Bůh začal být zbytečný. Tak úspěchy lékařství vzaly Bohu monopol. Ukázalo se, že některé nemoci nejsou boží pomstou a jdou vyléčit nebo jim lze předejít očkováním. Nejdůležitějším člověkem se místo kněze stal lékař, smrt přestala mít duchovní rovinu a začala být brána jako něco přirozeného, kontrolovaného lékaři. (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 15)

Novým životním snem se stalo mládí. Když už ne věčné mládí, tak alespoň mládí, co nejdelší. Postupně se vytvořil kult mládí. Všichni chtěli být mladí, ale kdo nebyl, nebo tak nevypadal, byl odsouván na okraj společnosti. Změnil se tak po staletí zavedený model, kdy staří lidé jsou nositeli moudrosti a úcty. Po příchodu televize do lidských domovů, začala kult mládí podporovat i masová televizní reklama. Odvěký hon za elixírem mládí nebo věčného života se propojil s vědou a doslova zaútočil na společnost. Lidská honba za věčným mládím je stará jako lidstvo samo. Všechny generace lidí snily o tom, že budou mít navždy mladé tělo i tvář, a že obelstí smrt a budou žít navěky. V moderní době s příchodem „léků na všechno“ se na malý moment mohlo zdát, že tajemství věčného života máme na dosah, protože lékaři a vědci by mohli zvládnout to, co Bůh ne, a to dát nám věčný život. A lidé tomu začali věřit, ta myšlenka se jim líbila. A různé farmaceutické firmy se této nové možnosti s chutí chopily. Slibovaly a nabízely

všechno od kosmetických přípravků na mladou pleť až po rychle se rozvíjející plastickou chirurgii. Velice brzy se ukázala nákladnost této honby za snem mládí, a tak tato možnost zůstala k dispozici pouze bohatým a slavným členům společnosti. Pro ty ostatní se vyvinul alespoň obor finančně nenákladný. Heslem se stalo: „Udržte se psychicky mladí.“ *„Podle statistik se sice v průměru dožíváme o více než 20 let více, než tomu bylo ještě před několika generacemi. Je ale tím, že se životu přidává více let, přidáno také letům více života? Kolik lidí umírá vyřazených z životního společenství s mladými, a to dlouho před smrtí fyzickou smrtí sociální? Naše generace je první, která má za úkol tyto roky získané navíc kultivovat jak individuálně, tak společensky...“* (VIRT, 2000, str. 17) Tento životní postoj, zdá se, dává smysl. To je ta cesta, kterou by se měla postmoderní evropská společnost ubírat. Když jsem přišla do jedné kavárny ve městě, vždy kolem třetí hodiny odpolední jsem tam potkávala hlouček seniorek. Vždy mi to přišlo zábavné, jak tak den co den sedí, přesně v tu samou hodinu, a dávají si kávu se šlehačkou. Popovídají si, sdělí si novinky, vypijí kávu a jdou domů. Teď ale chápu, že právě tohle je základem spokojeného života i v pozdějším věku. Neztratit společenské kontakty a zůstat aktivní a hlavně zůstat sám sebou, i když si bude o mnoho let mladší obsluha té kavárny „tukat na čelo“ a nechápavě usmívat.

Kořeny úspěchu vědeckého výzkumu bychom měli ale hledat již v dobách osvícenství. Nejenže právě zde byly položeny záчатки moderní vědy, ale také jsou v této době položeny základy sekularizace společnosti. Ne tím způsobem, že by vědci v době osvícenství odmítli náboženství a stali se ateisty, ale odloučili se od církve, našli si svou vlastní niterní víru. (KRAUSOVÁ, 2012, str. 70) To byl první krok. Dalším krokem a podle mě tím nejdůležitějším jaké lidstvo udělalo, a tím začalo svou cestu k moderní evropské společnosti, byl začátek pochybností lidí o tehdejší stavu věcí. Z pochybností se rodí otázky a otázky potřebují odpovědi. A tak je lidé začali hledat. Pochybnosti a kritika se staly ústředním specifíkem evropské společnosti.

10. SOUČASNÁ NEMOCNÍČNÍ SMRT

V dnešní postmoderní společnosti již nepřicházíme mnohokrát ve svém životě do styku s umírajícími a s mrtvými. Je to i díky tomu, že hlavní místo umírajících se

přesunulo z lože z domu umírajícího do nemocniční postele. Dřívější dobu, kdy byla základním prvkem rodina, která se účastnila nejen pohřebních rituálů, ale i umírání samotného, vystřídala nejprve doba moderní a nyní i postmoderní, kdy je umírající vystaven samotě při konci života. Je tedy na ten důležitý okamžik, ze kterého měl obavy celý život, sám a je tak vystaven strachu, který nemá s kým sdílet. Nemá sice velké bolesti, ty jsou totiž tlumeny moderními medikamenty, ale je vyděšený, bojí se, co bude následovat a o tento strach se nemá s kým podělit. Proto se snažil na tento okamžik v životě nemyslet a doufal, že na něj zapomene.

10.1 Tabuizované téma

V polovině 20. století se ve společnosti objevil nový trend, jak již jsem zmínila, kult mladosti. Tomuto trendu ale předchází jeden jev, bez kterého by tento kult nemohl vzniknout. Jedná se o to, že se ve společnosti přestalo mluvit o smrti. To i přesto, anebo právě proto, že lidstvo zažilo během velice krátké doby dvě hrůzostrašné války, v nichž se ukázalo, čeho všeho je člověk proti člověku schopen. (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 18)

Dle mého názoru chtěla celá společnost zapomenout na tu hroživou válku a na každodenní přítomnost smrti blokadou. O smrti se prostě přestalo mluvit, ale byla tu přítomná pořád. A tak se ze smrti stalo tabu. Podle Geoffreya Gorera zaujala smrt pozici tabu po sexualitě, která byla tabuizována od viktoriánské doby. (GORER, 1955), (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 18) Toto tabu se během 60. let postupně začalo odbourávat a nyní se již ve většině škol probírá veřejně a nahlas v rámci předmětu sexuální výchovy.

„Smrt je vnímána jako nutný, ale nepatřičný fenomén, který se vlastně nehodí do světa ovládaného vědou, technikou a médii, do světa, který je posedlý mládím, sexem úspěchem a hromaděním hmotných statků. Smrt je skrývána, je vhodné o ní mlčet, a nahlas je žádoucí opakovaně ujišťovat sama sebe i druhé, že v blízké budoucnosti zvítězíme i nad příčinami dnešních smrtí.“ (HAŠKOVCOVÁ, 2000, str. 22)

To, jak v současnosti přistupujeme k problému smrti, se nám ukazuje na způsobu, jak o ní hovoříme s dětmi. (ELIAS, 1998, stránky 19-20) Dospělí se uchylují ke sdělování informací o smrti pouze tehdy, pokud již zasáhla, pokud zemřel někdo dítěti blízký. Navíc tuto zprávu sdělují velice neobratně, používají prázdné fráze, které děti nejsou schopny

pochopt. Ještě více se dospělí bojí toho, že pokud by se pustili s dítětem do delší debaty na téma smrti, mohli by přenést na dítě vlastní strach ze smrti. (ELIAS, 1998, str. 20) A tak se točíme v kruhu. Děti se bojí smrti, jelikož se jejich rodiče bojí smrti a je velice těžké se z tohoto kruhu dostat ven. V současnosti je ale velice důležité přizvat děti k vzpomínkám a truchlení nad ztracenou blízkou osobou a podněcovat jejich otázky ohledně smrti. Pokud začne dítě pro něj složité pocity potlačovat, může se u něj projevit nízké sebevědomí nebo to může vést až k nekontrolované projekci vzteku doprovázenou destruktivními stavy. (GOLDMAN, 2015, str. 82)

Nutnost připustit sám sobě, že smrt není tabu, naopak se nás týká a čeká na každého z nás, je možná ta základní cesta, po které bychom se měli dát. Musíme si uvědomit, že smrt patří do našeho života. (HAŠKOVCOVÁ, 2000, str. 22) *„Jestliže si totiž člověk bude opakovaně připomínat konečnost svého života, bude pak zcela jistě jinak a odpovědněji zacházet s drahocenným časem, který mu je pro pobyt na tomto světě dán.“* (HAŠKOVCOVÁ, 2000, str. 15)

„Tendence skrýt smrt je účinně podporována strukturou moderní společnosti. Společenství rodiny se v ní stále více zaměřuje logikou produkce a z ní odvozených specializací. Rodina, která už dnes figuruje jen jako místo k přenocování, se přes den rozkládá; nemůže být ochranným prostorem, který umožňuje lidem setkávání při narození, v životě, nemoci a umírání. Nemoc a smrt se staly speciálními technickými problémy, které se řeší odpovídajícím způsobem v zařízeních k tomu určených.“ (RATZINGER, 2008, str. 49) Tento způsob myšlení byl do evropské společnosti zaveden v dobách osvícenství, jelikož heslem moderního myšlení se stalo technické a mechanické řešení problémů. (LUŽNÝ, 1999, str. 13) A tak jako dnes, pokud se nám porouchá domácí spotřebič například pračka, odvezeme jí do specializovaného servisu, kde jí opraví, tak sami sebe při nemoci odvezeme do specializovaného oddělení v nemocnici, kde se o nás starají. Tento inženýrský charakter našeho chování absolutně postrádá magický rozměr, který se vyskytoval v předmoderní společnosti. (LUŽNÝ, 1999, str. 13)

10.2 Odsun do nemocnice

V dnešní době už jen velmi nepatrné procento lidí umírá u sebe doma. I to procento, které tímto způsobem zemře, již okolo sebe nemá celou svou rodinu, své přátele, lidi, na nichž jim záleží. Tento stav je dán mnoha faktory, které zde podrobněji rozeberu.

Prvním z řady faktorů je vznik specializovanějších zdravotnických ústavů v dobách josefinských reforem tj. v osmdesátých a devadesátých letech 18. století. V této době začaly vznikat všeobecné nemocnice, porodnice nebo ústavy pro choromyslné. Uchylovali se sem povětšinou nemajetní nemocní, kteří zde v největší pravděpodobnosti i zemřeli, ale dělo se tak v důstojnějších podmínkách, než kdyby zemřeli někde na ulici. (SVOBODNÝ & HLAVÁČKOVÁ, 2001, str. 388) A tak se nezadržitelně rozjel způsob umírání, nebo i rození dětí, který vytrhuje člověka z nitra jeho nejpřirozenějšího prostředí, z nitra rodiny. (SVOBODNÝ & HLAVÁČKOVÁ, 2001, str. 388)

Druhý faktor, jenž vidím v příčinách odsunu nemocných a umírajících do speciálně zařízených míst, je stoupající hodnota lékaře a rostoucí možnosti vědy. Jelikož věda, jak jsem již v předchozích částech práce naznačila, šla kupředu téměř mílovými kroky, brzy našla způsoby, jak nejen léčit dosud neléčitelné nemoci, ale také způsob, jak utišovat bolest těm, kterým zatím pomoci nedokáže. Ve velkém začaly být užívány tisíce medikamenty. Tyto medikamenty ale nemohl využívat každý. Vědomosti o velikostech dávek, které člověk může dostat, aby zůstal na živu, znal jen lékař a jen on také věděl, jak je správně člověku podat. A lékaři pracovali povětšinou ve speciálních zařízeních. Pokud tedy chtěl příbuzný zmírnit bolesti nemocného, musel ho odvézt do nemocnice, kde mu lékař podal specializované léky.

Dalším faktorem, který nemůžeme opomenout, je státní politika, která nahrává k odstavování umírajících do nemocnic. Pokud vezmeme v potaz, že na finančním chodu domácnosti se dnes musí podílet téměř všichni členové domácnosti, není tedy možnost, aby zůstal umírající doma například se ženou v domácnosti. Samozřejmě existují finanční příspěvky pro lidi, kteří se rozhodnout nechodit do zaměstnání a zůstanou doma s vážně nemocnou osobou, ale tyto příspěvky se ani zdaleka nedotýkají výše finančního

ohodnocení, pokud daná osoba do zaměstnání chodí. A tak pokud se k tomu připočtou ještě další nezbytné výlohy pro nemocnou osobu, jako jsou zdravotnické potřeby a v některých případech i stavební úpravy obydlí v případě nepohyblivých lidí, je jasné, že životní standard rodiny půjde dolů. A s tím se většina rodin nedokáže smířit a spočítá si, že je pro ně výhodnější po finanční stránce, když umístí umírajícího do specializovaného zařízení.

Jedním z posledních faktorů, které donutily umírající lidi jít dobrovolně do nemocničního zařízení, je stud. Je to jeden z nejsmutnějších obrazů naší společnosti. Při výzkumu, který prováděla Olga Nešporová s několika desítkami osob staršího věku, se ukázalo, že většina z nich by chtěla zemřít doma. To je velice pochopitelné, ale tito lidé si uvědomují, jak moc by byli pro své okolí přítěží. Poukazovali na ztrátu důstojnosti před svou rodinou v pokročilých stádiích nemoci jako je například Alzheimerova choroba. (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 34)

10.3 Nová dobrá smrt

Při svých výzkumech a dotazníkovém šetření zjistila Olga Nešporová, jak si ideální smrt představuje drtivá většina lidí. Ptala se lidí ve středním věku a jejich odpovědi se velice podobaly. (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 33) Nový ideál smrti se totiž od středověkých dob velice proměnil. Připomeňme si, že tehdy byl ideál smrti chápán tak, že smrt přišla ohlášená. Umírající měl čas se rozloučit se všemi členy rodiny i se svými přáteli. Naopak jako špatná smrt byla vnímána ta, která přišla náhle. Umírající nedostal žádná znamení a umřel například náhle mimo domov, mimo lůno své rodiny. V české postmoderní společnosti je tomu ale úplně obráceně. Většina dotazovaných lidí totiž považuje za dobrou a ideální smrt tu, která je rychlá a hlavně bezbolestná. Převažuje představa smrti ve spánku. Člověk jde večer spát a ráno se již neprobudí. (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 33) Několikrát jsem sama slyšela, jak se o určitém nebožtíkovi říkalo, jakou to měl krásnou smrt, když zemřel ve spánku. Naopak jako smrt, kterou rozhodně dotazovaní nechtějí, uváděli zdlouhavé a bolestné umírání, ale hlavně zdůrazňovali vědomé a

postupné umírání. Respondenti tedy upřednostňovali náhlou smrt, i kdyby se neměli šanci rozloučit s příbuznými a známými (NEŠPOROVÁ, 2013, str. 33)

Příčiny takovýchto představ můžeme najít právě v umělém a dlouhodobém prodlužování života lékaři. Hlavním cílem lékařů totiž je, nevzdat se a bojovat až do poslední chvíle, dokud to ještě jde. Bohužel v mnoha případech je to pro daného umírajícího jen zbytečné prodlužování jeho trápení, mnohdy i bolestivé. Nemyslím jen bolestivé na těle, k tomu jsou hojně používány medikamenty, ale mám na mysli i duševní bolest. Pocit, že je člověk již neschopný vykonávat jakékoli činnosti jako dříve.

V důsledku takového chování a přístupu k umírajícím se začala v posledních desetiletích vytvářet tzv. paliativní medicína a hospicové hnutí. *„Podle Světové zdravotnické organizace je paliativní medicína léčba a péče o nemocné, jejichž nemoc nereaguje na kurativní léčbu. Nejdůležitější je léčba bolesti a dalších symptomů, stejně jako řešení psychologických, sociálních a duchovních problémů nemocných. Cílem paliativní medicíny je dosažení co nejlepší kvality života nemocných a jejich rodin.“* (HAŠKOVCOVÁ, 2000, str. 34) Vidíme tedy, že základem paliativní péče je nejen tlumení bolesti, ale také udržování nemocného v psychické pohodě. Hlavním znakem je také začlenění rodinných příslušníků do péče o umírajícího a tím docílit začlenění do kruhu blízkých. Hlavním místem, kde je paliativní péče prováděna, je hospic. Hospic spojuje lůžkovou část pro ty, kteří jsou upoutáni na lůžko, stacionář, a domácí péči. Při domácí péči dochází odborníci do rodiny umírajícího a pečují společně s rodinou o umírajícího. Poskytují rady i pomoc. Je totiž možné, že i když by si rodina chtěla nechat umírajícího doma a sama o něj pečovala, nebudou mít znalosti ani informace, jak například podávat léky. (HAŠKOVCOVÁ, 2000, stránky 36-44)

Hospicové hnutí v České republice na tom není v porovnání s ostatními státy Evropy nikterak zle. Samozřejmě je co zlepšovat. Podle Heleny Haškovcové je nutné hlavně zlepšit osvětu. Je důležité, aby umírající lidé nechápali hospic pouze jako dům smrti, do kterého se chodí umřít. Je totiž možné, že po nějakém čase, který stráví umírající v hospici, se nakonec vrátí domů, jelikož se na to jeho rodina důkladně připraví, a umírající zemře doma. (HAŠKOVCOVÁ, 2000, str. 63)

Je ještě jeden fenomén, který bych tu chtěla jen v krátkosti zmínit, a tím je současná móda v užívání alternativní medicíny. Lidé stále častěji hledají pomoc ne u

lékařů, ale u různých léčitelů. Dá se říci, že různé bylinné přípravky a medikamenty zažívají renesanci. Pomoc u léčitelů z větší části hledají nemocní, kteří nenašli pomoc a úlevu v klasických lékařských postupech a moderních medikamentech. Jsou zklamaní, že jim všemocná věda a lékařství nedokáže pomoci, ale nechtějí se smířit s tím, co jim lékaři sdělili. A tak hledají alternativy. Různých neklasických stylů léčby je přehršel. Od klasických bylinných přípravků přes východní medicínu až po léčbu například hudbou. Je ale také čím dál více lidí, kteří se na tyto styly neobrací při potížích, ale zvolí si je jako celý životní styl. Je to, dá se říci, další druh náboženství. Někdy odmítají klasickou léčbu tak vehementně, že třeba odmítají i dát své děti očkovat proti hlavním nemocem. Otázkou je, kam až tento životní styl povede.

11. EUTANAZIE

Tato práci si neklade za cíl řešit, a už vůbec ne vyřešit problém eutanázie. Tento problém má tolik stran, že postižení každé z nich by bylo téma na samostatnou práci. Spíše jsem se chtěla pozastavit nad tím, z jakého důvodu vždy debata o eutanázii rozbouří veřejné mínění. Jsou to média, která vždy spustí doslova nečekaně lavinu, která se valí na odborníky, lékaře a filozofy. Média, která vždy rozdělí společnost na dva nesmiřitelné tábory. Velice chytře ukazují vždy dva pohledy na problematiku. Dva úplně vyrovnané pohledy a tak si společnost musí vybrat, na které straně barikády stojí. Buď jste pro nebo proti, ano nebo ne, smrt nebo život? Jako by nestálo nic mezi, jako by bylo všechno černobílé. Přitom naprostá většina zúčastněných neví, co daná problematika zahrnuje a rozhoduje se pouze podle názoru, předkládaného v daném médiu. Nezjistí si další stranu problému. Pasivně přijme daný postoj, ale potom ho velice aktivně předává dál a obhájí ho, aniž by věděl další podrobnosti.

Jedním z důvodů, proč je tento problém tak složitý a proč vyvolává tak emočně vypjaté spory, je jeho šířka. Pod termínem eutanázie se totiž skrývá řada dalších velmi odlišných termínů. Pokud tedy jde o již proběhlé debaty, týkaly se většinou tzv. aktivní eutanázie a asistované sebevraždy. „*Mluvit proto o eutanázii v kontextu odpojování od přístrojů nebo ukončování jakékoli jiné léčby není na místě.*“ (LOUČKA, ŠPINKA, &

ŠPINKOVÁ, 2015) Pojem aktivní eutanázie znamená, že lékař vykoná usmrcení sám osobně, tzn., že obstará většinou utišující léky, které postupně zklidní a zpomalí činnost dechové soustavy a srdce. Potom tyto léky sám vpraví do těla nemocného. Asistovaná sebevražda se liší od aktivní eutanázie tím, že lékař pouze sežene a připraví potřebné léky pacientovi. Ten však poslední část procesu provede sám, když si do těla tyto léky sám vpraví.

Eutanázie se může pro mnoho lidí zdát únikovou cestou z problému, který nemá řešení. Je ale otázkou, jaká ta úniková cesta je. Dá se říci, že v případě eutanázie zavání tato cesta určitým zběhnutím. Jako dobrá alternativní cesta se nabízí již zmíněná paliativní péče. *„Na rozdíl od eutanázie však není odpovědí zkratkovitou, ale snaží se pomoci nemocným a jejich rodinám, aby i přes břímě nemoci dokázali využít čas, který jim společně zbývá. Zkušenost z hospiců a ambulancí paliativní péče ukazuje, že tento čas nemusí být jen čekáním na smrt, ale může být hlubokým a svým způsobem krásným obdobím, kdy se obracíme k tomu, co má v našich životech opravdu smysl.“* (LOUČKA, ŠPINKA, & ŠPINKOVÁ, 2015)

Je jasné, že co člověk, to tedy jiný postoj k eutanázii. Jinak bude soudit člověk, který nikdy na své vlastní oči neviděl umírajícího. Jinak bude odpovídat ten, který se o takového člověka musel například starat anebo mu byl blízký. Pro takovéto téma neexistuje obecná pravda. Vždy budou jen názory jednotlivých lidí. Jasno v tomto mají zdá se pouze křesťané, pro které je vražda, sebevražda i eutanázie de facto to samé. Nikdo nemá právo zkrátit život člověka, pouze Bůh. Tak to bylo po celá staletí. Život je dar, jenž se má využít naplno. K takovému přesvědčení se také přikláním, ač nekřesťan. Samozřejmě jsem nikdy nebyla vystavena tak silnému životnímu otřesu, kdy bych chtěla svůj život zahodit, ale život nám byl dán, abychom ho žili do posledních dnů.

Zastánci eutanázie se velmi často ohánějí slovy lidská důstojnost a právo na lidský, humánní, odchod ze světa. Co je ale lidštější než život sám? Přijde mi smutné to, kam až se naše společnost v honbě za věčným životem dostala. Při vši té touze po dokonalosti a odmítání chyb a diskuzích kdy a jak je možné ukrátit člověku zdánlivé trápení. Měli bychom se spíš zaměřit na podstatu problému, proč by měl člověk chtít zemřít. Chápu, že má určitě hrozné bolesti, ale od těch se dá částečně ulevit a částečně je to i v člověku, kolik bolesti chce vydržet. Pokud změníme svůj postoj k takovýmto lidem

a budeme se o ně zajímat, budeme se je snažit včlenit zpět do společnosti a ukazovat jim, že pro nás nejsou přítěží, naopak od nich chceme rady, jejich znalosti a jejich názory, proč by tito lidé měli chtít pak zemřít?

Proto chci na závěr této kapitoly i mé práce sdělit svůj názor, který se během vývoje práce vyvíjel také. Nejsem pro ani proti eutanázii. Jsem pro změnu postoje každého člověka k lidem nemocným nebo umírajícím. Jsem pro to, abychom je začlenili zpět do svého života, abychom se jich nebáli, abychom se netvářili, že nejsou nebo, že se nás netýkají, protože oni se nás týkají. A pokud pro ně uděláme dnes lepší svět, bude lepší svět nachystán i pro nás zítra. A tak se nebudeme muset bát zestárnout, nebudeme se bát umírání, jelikož budeme vědět, že jsme stále členy společnosti a že na nás někomu záleží.

12. ZÁVĚR

Celá evropská civilizace a všechny její rituály jsou odvozeny od křesťanství. To se začalo vyvíjet v prvním století n. l. na území tehdejší Římské říše a v horizontu tří set let zcela zvítězilo nad ostatními preferovanými náboženstvími na tomto území. V dalších stoletích křesťanská víra expandovala do celé Evropy a zvítězila i nad pohanskými náboženstvími střeoevropských kmenů. Ustavilo se tak jako hlavní a jediná správná víra Evropy.

Hlavním dogmatem křesťanské víry se stala naděje na věčný život v Kristu poté, co zemřeme zde na zemi. Proto, aby mohli lidé po Posledním soudu znovu povstat, potřebují své tělo, které zanechali na zemi, a tak křesťané mrtvé pohřbívají a nespalují. Na českém území trvalo dlouho, než se zde křesťanství prosadilo. Bojovalo zde s pohanskými kulty, které zde byly hluboce zakořeněné a v některých oblastech přetrvávaly velice dlouho. V této době nebylo výjimkou, že v křesťanských kostelech byly umístěny i oltáře starých božstev. Co se týče pohřebních obřadů, charakterizovaly tuto dobu velmi nahlas a bez ostychu projevované projevy smutku. Ženy i muži na veřejnosti plakali a naříkali. Muži si nechávali narůst dlouhé vousy na znamení žalu. Při pohřbech se najímali plačky, které byly za naříkání dokonce placené. Nejdůležitějším místem se pro umírajícího stalo jeho lůžko, kde se při posledních okamžicích jeho pozemského života sváděl boj o jeho duši. Bojovali o něj ďábel s anděly a bylo velice důležité, jak se umírající v tuto chvíli zachoval. To rozhodlo, kde stráví čekání na poslední příchod Krista, zda v pekle nebo v nebi.

V období vrcholného středověku byla smrt pro všechny naprosto známou a přirozenou záležitostí. Úmrtnost byla velice vysoká, a proto byl pohled na mrtvé pro každého, dokonce i pro děti, přirozený. K lůžku umírajícího se sešla celá rodina i známí a přátelé a loučili se s ním. V průběhu 12. století se v křesťanském učení objevil nový fenomén, a tím byl očištec. Bylo to místo, kde se skrz očišťující oheň z duší smývaly hříchy napáchané v pozemském životě. Podle toho, jak na zemi hřešili, jim byla vyměřena doba, po kterou musí zůstat v očištcu, než budou hodni setkat se s Bohem v nebi.

Problémem očistce je, že není zmíněn v Bibli. To bylo pro určitou skupinu křesťanů nepřekonatelným rozporem, a proto se rozhodli oddělit se od oficiálního dogmatu.

V polovině 14. století se Evropou prohnala dosud nejstrašnější pohroma, a tou byl mor. Lidé umírali po tisících a šířil se strach. Ten našel odezvu v umění v podobě tanců smrti, kde je vystižena absolutní rovnost všech před smrtí. Smrt si nevybírá, zda je člověk bohatý či chudý, šlechtic nebo duchovní. Nakonec se budou jejího tance účastnit všichni. Tento druh umění přetrval velice dlouho a určitým způsobem byl v literatuře využíván i v romantismu.

Od poloviny 16. století se začalo vnímání smrti velice měnit. Hlavní středověký zápas o duši umírajícího na jeho smrtelném loži se rozprostřel do celého života člověka. Už nestačilo pouze dodržet určitý správný postup na smrtelné posteli, ale člověk se musel chovat správným způsobem celý život a na smrt se během něj připravovat. K tomuto účelu začaly vycházet knihy, které měly dát návod na to, jak žít správný život, abychom se na smrt dobře připravili a aby pro nás nebyla děsivá.

Období baroka je typické svou symbolikou a jiné to nebylo ani při pohřebních rituálech. Jedním velkým symbolem byl pohřební průvod, při kterém se mohla prezentovat celá rodina zemřelého. V pohřebním průvodu bylo přesně stanovené místo pro každého člena společenstva, tak bylo na první pohled vidět, jakou pozici daná osoba zastává ve společnosti. Baroko mělo oblibu věci zveličovat a přehánět a tak byly popisovány i tresty, které čekají na duše v očistci. Ty byly popisovány do nejmenších detailů jak v podobě literární, tak i v podobě malířské.

Od 19. století probíhal tzv. proces modernizace společnosti. Jedním ze znaků tohoto procesu byla sekularizace. Lidé se více než na Boha začali obracet na lékařskou vědu, která zaznamenávala značné úspěchy. Velkým pokrokem bylo například očkování proti planým neštovicím, které díky tomu v evropském společenství vymizely. Úmrtnost se postupně snižovala a společnost začala měnit své hodnoty. Rozbýjelo se staleté uspořádání společnosti a starých lidí začalo přibývat. Začaly vznikat nemocnice, ve kterých dokázali lékaři vyléčit do této doby smrtelné nemoci.

Ve světových válkách byla blízkost smrti opět v těsném kontaktu s lidmi, a proto se o ní jednoduše přestalo mluvit. Lidé dělali, jako by se jich netýkala, zavírali před ní

oči a snažili se na ni zapomenout. Staré a nemocné lidi odsunuli do nemocnic, aby jejich umírání nemuseli přihlížet. Bylo upřednostňováno mládí a krása. Stáří už nebylo bráno jako nositel moudrosti, ale spíše jako něco, za co bychom se měli stydět.

V současnosti je tento trend již na ústupu, ale ještě neodezněl úplně. Lidé se bojí smrti, ačkoli ví, že je nevyhnutelná. Proto doufají, že smrt přijde, když ji nebudou vůbec čekat, a že nebude bolestivá. Nejraději by byli, kdyby je zasáhla ve spánku. To je nová ideální podoba smrti. Na druhé straně smrt, která většinu dnešních lidí děsí, je velice bolestivé a dlouhé umírání, uměle prodlužované. Také proto se v dnešní době tolik mluví o eutanázii, která vyvolává velice rozporuplné a vášnivé debaty mezi jejími zastánci a odpůrci.

Je velice obtížné odhadnout budoucí vývoj nahlížení evropských lidí na smrt v této velice neklidné době. V nedávné době vzniklé hospicové hnutí, využívající paliativní péči nastartovalo velice pozitivní řešení současných problémů. Doufáme, že na této dlouhé cestě, kterou mají před sebou, budou úspěšní a moje generace nebude již muset řešit otázky eutanázie, které jsou v současné době tak tíživé.

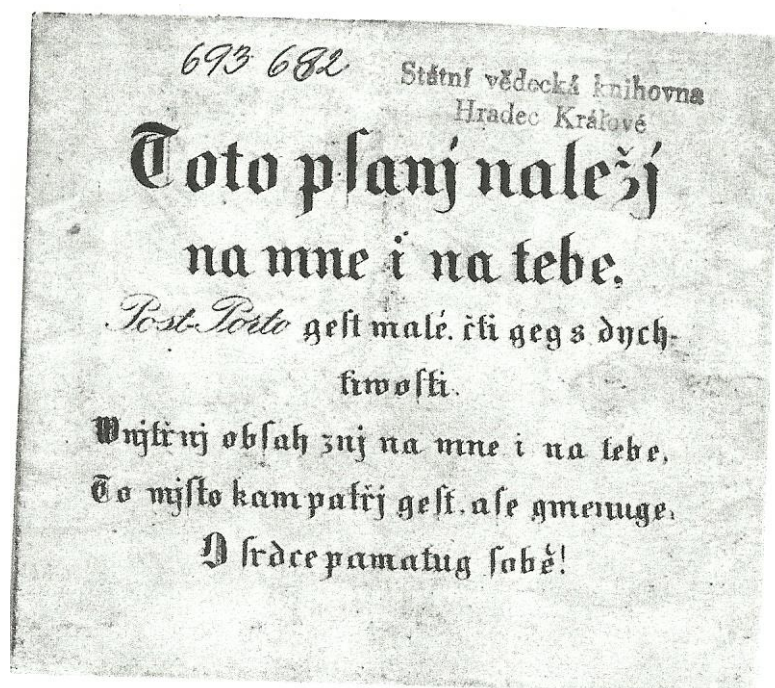
13. SEZNAM LITERATURY

- ALIGHIERI, D. (1989). *Božská komedie*. (O. F. Babler, Překl.) Praha: Odeon.
- ARIÉS, P. (2000). *Dějiny smrti I*. Praha: Argo.
- ARIÉS, P. (2000). *Dějiny smrti II*. Praha: Argo.
- Bible. (2014) český překlad Jeruzalémské bible. Přeložila Dagmar Halasová. Praha: Euromedia Group.
- CORVISIER, A. (2002). *Tance smrti*. Praha : Volvox globator.
- DOMORÁZEK, F. (1895). Lidové zvyky, pověry a báje při úmrtí a pohřbu. *Český lid*, stránky 241-244.
- ELIAS, N. (1998). *O osamělosti umírajících*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- ERBEN, K. J. (2011). *Kytice*. Brno: Doplněk.
- GOLDMAN, L. (2015). *Jak s dětmi mluvit o smrti*. Praha: Portál.
- GORER, G. (1955). The Pornography of Death . *Encounter* , 49-52.
- HALL, J. (1991). *Slovník námětů a symbolů ve vývarném umění* . Praha : Mladá fronta .
- HÁŠKOVCOVÁ, H. (2000). *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. Praha: Galín.
- KRÁL, P. (2004). *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity.
- KRÁL, P. (2007). Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století. V M. HOLÝ, & J. MIKULEC, *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku* (stránky 7-20). Praha: Historický ústav .
- KRAUSOVÁ, J. (2012). *Vztah křesťanství a francouzského osvícenství*. Plzeň: Západočeská univerzita .
- Le GOFF, J. (1991). *Kultura středověké Evropy*. Praha: Odeon.
- LE GOFF, J. (2003). *Zrození očiště* . Praha: Vyšehrad.
- Le GOFF, J., & SCHMITT, J.-C. (2014). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad.

- LÉON-DUFOUR, X. (2003). *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia.
- LOUČKA, M., ŠPINKA, Š., & ŠPINKOVÁ, M. (2015). *Eutanazie. Víme, o čem mluvíme?* Praha: Cesta domů.
- LUŽNÝ, D. (1999). *Náboženství a moderní společnost*. Brno: Masarykova univerzita.
- MÁCHA, K. H. (2014). *Máj*. Liberec: Kalendář Liberecka.
- MALÝ, T. (2009). *Smrt a spása mezi tridentem a sekularizací*. Brno: Matice moravská.
- MANNI, G. B. (2002). *Věčný pekelný žalář*. Brno: Atlantis.
- MAUR, E. (2001). Smrt ve světle demografické statistiky. V T. P. Helena Lorenzová, *Fenomén smrti v české kultuře 19. století* (stránky 245-253). Praha: KLP.
- MIKULEC, J. (2013). *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada.
- NAVRÁTILOVÁ, A. (2004). *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad.
- NEŠPOROVÁ, O. (2013). *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- OHLER, N. (2001). *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H&H.
- Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie vědomostí - 14. svazek*. (1899). Praha: J. Otto.
- RATZINGER, J. (2008). *Eschatologie. Smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal.
- SMETÁNKA, Z. (1992). *Legenda o Ostojovi*. Praha: Mladá fronta.
- SOMMER, P. (2001). *Začátky křesťanství v Čechách*. Praha: Garamond.
- STEJSKALOVÁ, E. (2001). Memento mori jako dopis s překvapením a papírová hračka. V H. LORENZOVÁ, & T. PETRASOVÁ, *Fenomén smrti v české kultuře 19. století* (stránky 147-151). Praha: KLP.
- SVOBODNÝ, P., & HLAVÁČKOVÁ, L. (2001). Lékař a smrt. V H. LORENZOVÁ, & T. PETRASOVÁ, *Fenomén smrti v české kultuře 19. století* (stránky 383-398). Praha: KLP.
- VIRT, G. (2000). *Žít až do konce*. Praha: Vyšehrad.

PŘÍLOHY:

Obr. 1: Titulní zavřená stránka

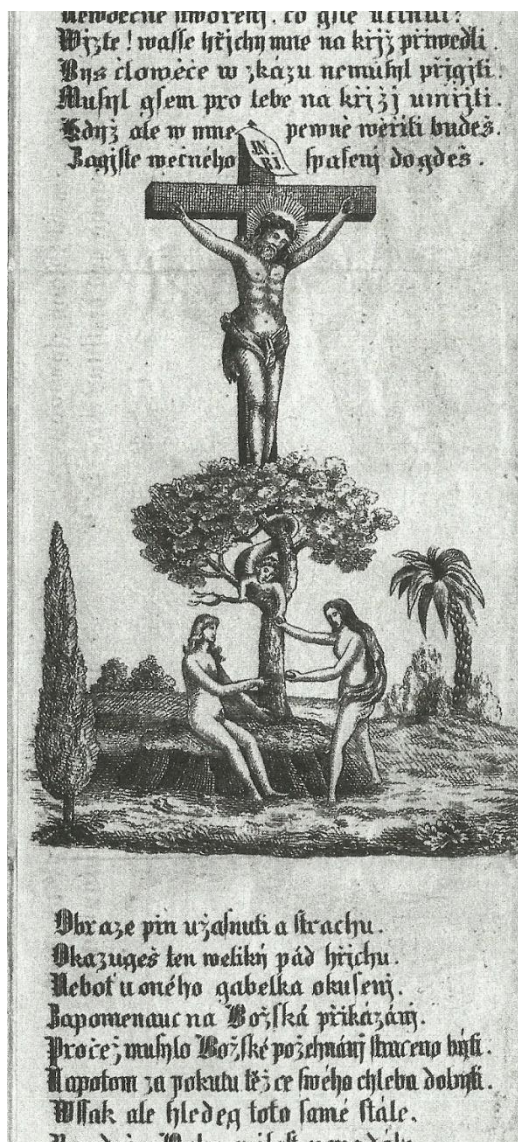

Obr. 2 Zadní Titulní stránka

Obrázek přehledu království.
Skvěláš v oděvu slávnosti.
Ach skutečně pomůžeš spádku gdaucy.
Tak velké štěstí v raji pro mne kmetauay.
Co napotom v krátkosti se stalo.
S božstvy spátis co se vydalo.

Obr. 3: První díl rozložený

Obr. 4: Rozložení oblečení

Obr. 5: Rozložení kompletní

